

PROBLEMÁTICA DE NENOS E ADOLESCENTES CON AUTISMO DE ALTO FUNCIONAMENTO NAS CONTORNAS ESCOLARES

Daniel Comín*

Director de Autismo Diario

Abordar temáticas relacionadas co modelo educativo de nenos e adolescentes e non repetir o que xa se dixo ata a saciedade leva certos riscos. Pero se a isto lle engadimos que estes nenos e adolescentes teñen un diagnóstico de Trastorno do Espectro do Autismo (TEA) e de alto funcionamento, ademais de certos riscos implica certa ousadía. Xa que non só hai moito escrito sobre o tema, é que case todo o escrito enfócase desde unha determinada visión, posiblemente desde un punto de vista máis próximo ao modelo académico estándar. Pero na actualidade hai unha forte tendencia a alterar, cambiar, modificar, transformar a visión que sobre a educación e a escola tense, máis se cabe, cando pretendemos falar dun modelo onde todos caiban, onde se realice unha atención adecuada á diversidade.

Hoxe vemos que esta corrente de pensamento tenta facer cambiar visións que se consideran adocenadas, pasadas de moda, tendo en conta nos tempos en que vivimos. Presuntamente estamos involucrados nunha presunta corrente de supremacía dos dereitos cidadáns, onde se usa cada vez máis o principio de equidade e igualdade social. Onde se entende que a proposta de atención á diversidade debe mutarse na atención para todos, sen máis etiquetas ou subterfuxios destinados ao encadrado. Con todo, vemos como a pesar de todas estas correntes de pensamento, algunhas delas francamente sublimes, a realidade

* O autor é director e editor de Autismo Diario e responsable de supervisión de artigos científicos. Especializado en sistemas de desenvolvemento e economía sustentable. Co-autor do proxecto de formación técnica e reinserción social de África Central para United Nations Development Programme (ONU) e AIDICO.

nos colexios é ben diferente. Existen obviamente honrosas excepcións, pero a norma, a tan ditosa norma, lévanos a unha realidade ben diferente.

E é que a realidade se empeña en golpear nos furiosamente, sacarnos dese impulso holístico, filosófico, social, humano en suma, para lanzarnos ao pozo da normalidade, esa que en realidade é un constructo artificial deseñado para o adoutrinamiento ou a instrución do alumno. Véñennos á mente aqueles modelos da escola prusiana, aqueles inventores do concepto *Kindergarten*, ou “Xardín de nenos”, onde o docente cumpría a función de xardineiro, quen consideraba os seus alumnos como humildes leitugas ás que coidar para que dean un determinado froito. E quizá todo isto sexa unha esaxeración permítame pois o lector esta licenza! e quizá a escola actual, a do 2015 non sexa exactamente así, e os nenos non sexan pois leitugas nun viveiro, pero hai un dato tremendo referido ao modelo educativo español en xeral. Segundo Eurostat no ano 2013 o fracaso escolar español situouse nun 23,5 %, pero se a este dato lle engadimos os datos xerais de prevalencia de TEA, síndrome de Down, discapacidade intelectual, TDAH, dislexia..., e o resto de factores relacionados coas dificultades da aprendizaxe, ou calquera tipo de discapacidade motriz ou sensorial e sumámoslle a cifra media de alumnos con fracaso escolar, podemos afirmar que ao redor do 38/40 % dos alumnos que están na fase de educación obrigatoria, teñen necesidades educativas especiais (NEE), sexan estas permanentes ou puntuais. É dicir, que temos un 38/40 % de alumnos (como pouco) con NEE, e que obviamente debido a mil e unha circunstancias, estas NEE non están a ser atendidas na forma e maneira que estes alumnos requiren.

Por tanto temos unha situación que dista moito de ser ideal, pero a esta complexa ecuación debemos engadir lle unha nova incógnita, alumnos con TEA de alto funcionamento, que –aínda que pareza mentira– supoñen un reto educativo importante. Estamos ante alumnos que presentan boas capacidades a nivel curricular e académico, pero que con todo acaban tendo innumerables problemas no día a día. Desde todas as modalidades posibles de acoso escolar, a problemas de adaptación á contorna, dificultades de varios niveis no relativo á interacción social, problemas relacionados con aspectos puramente psicolóxicos como estados de ansiedade, baixa autoestima, depresión..., e se a isto lle sumamos que como están tan ben se baixa a garda, atopámonos a mozos que viven entre dous mundos, e que cando algo sae mal é culpa do autismo que teñen, e que cando algo sae ben é grazas ao sistema. E que cando o alumno lle pega a outro, é unha reacción agresiva relacionada co propio autismo, para nada se xulga na súa totalidade a situación, senón que se culpa o neno, sempre é máis fácil culpar o máis débil. Ademais encontrámonos con problemas derivados dos baixos recursos humanos e técnicos no apoio educativo e social do alumno. Pero por se todo isto fose pouco, a calidade da formación do profesional non sempre é a adecuada. Alguén revisou as materias que reciben os

profesionais que atenden a estes alumnos? Alguén dixo unha vez, os nenos acaban aprendendo, a pesar da escola. Isto é unha afirmación que pode mesmo resultar malsoante para moitos profesionais da docencia, pero desgraciadamente, se puidésemos ou nos deixasen medir a calidade formativa de quen debe atender a alumnos con autismo (sexa este de alto, medio ou baixo funcionamento), posiblemente descubriríamos –non sen certa perplexidade– que un gran número destes profesionais ou ben ten unha formación escasa, ou con conceptos antigos, ou sinxelamente non saben realmente que ou como deben enfrontar o seu traballo a diario. Non pretendo afirmar que os profesionais sexan malos *per se*, senón que a súa formación o é. Hai infinidade de bos profesionais frustrados xa que se ven incapaces de atender adecuadamente os seus alumnos, por mil e un motivos. Ás veces mesmo van de colexio en colexio tentando atender a moitos mais nenos dos que son conscientes que poden dar soporte.

Pero todo isto lévanos a un panorama actual que non é o adecuado para a atención de alumnos con NEE, os datos así o demostran na xeneralidade, así que na especificidade de alumnos con autismo, non vai ser a excepción. Ademais, vemos como ao alumno con autismo de alto funcionamento se lle acaba dando menos atención da necesaria, xa que ninguén ve (ou non quere ver) as súas extensas e importantes necesidades no día a día. Ninguén parece ser consciente de que o devir diario do alumno require de fortes apoios a diferentes niveis, tanto curriculares propiamente ditos, como sociais e emocionais. Pasan moitas horas das súas novas vidas en contornas cunha estrutura moitas veces –se non sempre– caótica e complexa para eles. A ninguén parece importarlle demasiado que o alumno ou alumna teñan un Trastorno do Procesamiento Sensorial (TPS), ou peor aínda, non saben que é iso! Da mesma forma que as súas alteracións sensoriais lles afectan enormemente no seu desenvolvemento diario, problemas relacionados coas funcións executivas dificultan enormemente o seu cumprimento do rigoroso e estrito modelo educativo, e se a iso sumámoslle a dificultade para entender os –xa de seu incomprendibles– encabezados ás preguntas das tarefas escolares ou das mesmas avaliacións, vemos a un alumno perdido nunha forte ondada que acaba desembocando en fortes alteracións emocionais.

E que sucede, que ao final, a discapacidade do raparigo se converte nunha forma de opresión, quizá non advertida polos propios docentes, pero a realidade é esa, alumnos que sofren de indefensión aprendida debido á súa discapacidade, alumnos que ven como só os aspectos cognitivos parecen ter peso no devir académico, mentres que os importantísimos aspectos emocionais son deixados de lado.

Esta vía de opresión, extensible á propia familia, é en suma unha forma de decidir de forma previa o non futuro do alumno. Está suspenso de entrada, e

iso que moitas das súas mestras e mestres crerán nel, apoiarano na medida das súas posibilidades, e mesmo os equipos de orientación educativa apostarán por el. E con todo, o seu diagnóstico é tristemente o seu pronóstico. Todo o malo é achacable a el, ou á súa familia, ou ao sursuncorda, que para o caso é o mesmo, dá igual quen sexa o culpable mentres a vítima sexa a mesma. Porque esa é a situación real. Cando falas con xente nova que acaban de saír do sistema educativo, raro é o que fale ben do mesmo, apenas retrincos de certa paz, pero o demais adoita ser sempre moi negativo. Este efecto é real, onde os alumnos se empeñan en sobrevivir ao sistema educativo, que a verdade, non está preparado para afrontar o reto de educar na diversidade, xa que sinxelamente o sistema non está deseñado para tal fin, e por tanto o efecto é tristemente obvio.

É evidente que debemos levar a cabo un cambio global de paradigma, impulsar unha profunda transformación da realidade. Debemos deixar de tentar normalizar a vida do alumno, para iso deberíamos saber que diantres é o normal! Normalizar ao final implica incrustar a persoa nunha norma, gústeche ou non esa norma, e se non che gusta pois amólaste. Quizá sexa moito máis fácil naturalizar a escola e o proceso educativo, crear ambientes naturais que contendan cun modelo de supraecoloxía social, de forma que nos poidamos sentar e decidir que esperamos dos nosos alumnos? Debemos poder ser capaces de ver o valor completo do noso alumno en todos e cada un dos seus momentos vitais, debemos ser capaces de apreciar que as súas diferenzas poden ser os nosos aliados e non os nosos inimigos. Debemos propoñer un modelo de desnormalización creativa do ensino, de forma que no canto de dedicarnos a prognosticar as capacidades dun alumno con base nas súas cualificacións, deseñemos un modelo educativo destinado a que cada alumno consiga chegar ao 100 % das súas capacidades, sexan estas as que sexan. Esta debe ser a política, conseguir que cada alumno dea o 100 % das súas posibilidades a todos os niveis vitais, e non só memorísticos. Educar debe ser preparar o alumno para a vida, e non a superar modelos de avaliación memorística de grises coñecementos de dubidosa validez vital. Quizá un dos maiores logros académicos dun alumno con autismo non sexa sacar un 10 en matemáticas, senón ter amigos.

O docente ha de ser consciente que ten alumnos, non autismos, mentres isto siga así, seguiremos potenciando o modelo da educación que modela un sistema opresivo cara ao alumno con diversidade funcional, non se lle estará dando o adecuado valor á diversidade, onde se siga primando a individualidade fronte ao valor do grupo, que non deixa de ser senón o reflexo posterior da sociedade. E non o esquezamos, a realidade non é outra cousa que a execución dos desexos dunha sociedade, de forma que mentres perpetuemos o desexo, continuaremos nunha sociedade inmovilista e cun modelo educativo que vestido de “inclusivo” continúe segregando, xa non a nivel de localización espacial, senón a nivel de localización social.

Mentres sigamos falando da necesidade da inclusión educativa, non poderemos falar da importancia da convivencia. E a convivencia é o que marca a gran diferenza entre un modelo de inclusión social e un modelo de diferenciación en función de factores artificiais, que non deixan de poñer trabas ao correcto avance dunha sociedade; a cal, finalmente, se diseña e constrúe na fase de educación infantil e primaria. Mentres sigamos pensando que a escola é un lugar fronte a un concepto social, seguiremos encadrando a educación entre catro paredes, de forma contraria ao que en realidade debe ser unha sociedade, un grupo diverso e que se autoenriquece.

“Os nenos e a xente nova con necesidades educativas especiais teñen que ter acceso ás escolas ordinarias, as cales deberán incluílos no marco dunha pedagogía centrada no neno e coa capacidade para dar resposta ás súas necesidades.” UNESCO, Salamanca, 1994.

Hoxe vemos como cada vez os modelos de aprendizaxe colaborativa escalan postos no modelo de educación para todos, onde non se contende cun diagnóstico, xa que o propio feito de aceptar o diagnóstico como un elemento específico de diferenciación do alumno, é como que polo feito de pertencer a unha raza ou etnia diferente, o etiquetamos. Xeramos adaptacións específicas e procuramos que estas adaptacións sexan coñecidas polo resto do alumnado, de forma que nos aseguremos que o resto de nenos sexan conscientes de que o seu compañeiro é “diferente” e por iso ten un trato “diferente”, é dicir, promovemos a estigmatización do alumno, e increíblemente promovemos o illamento social, a burla..., en suma, acoso. Promovemos a diferenza por esquecernos que quizais, os mellores educadores en NEE sexan os propios compañeiros do alumno con autismo. Deámoslle valor ao grupo, deámoslle voz ao alumno e fagamos que sexa participe das decisións do seu colexio, xa que desa forma, entenderán que o seu colexio inclúe os seus compañeiros. Entendamos que unha nena ou un neno quizais si teñan capacidade suficiente para dar a súa opinión sobre aquilo que lles afecta, de forma que naturalicemos o seu futuro e promovamos modelos onde o alumno é parte activa do seu propio proceso social e educativo, e por tanto, entendan que a diversidade non é só racial, relixiosa, idiomática..., a diversidade tamén inclúe a discapacidade.

Isto lévanos a deseñar á súa vez modelos de competitividade razoada do alumno, que é un proceso onde o propio alumno con autismo poderá sentirse máis a gusto, xa que será capaz de comprender un proceso moito máis lóxico que o puramente hormonal da competitividade extrema e potenciada desde o propio sistema. A competitividade razoada debe promover modelos baseados en: Non compito para superar o outro; Non compito para demostrar superioridade.

dade senón evolución persoal; Compito contra min mesmo; Compito para mellorar a calidade do grupo; Compito en grupo como forma de reforzar lazos. Este cambio de pensamento, este modelo de corresponsabilidade educativa, onde todos son parte, onde todos forman parte do avance do grupo, este cambio debe estar dirixido ao apoio do alumno con máis dificultades, que en moitos casos, estas dificultades xéraas o propio sistema. Por exemplo, imaxínomeos a un raparigo con hiperactividade que é pastor de cabras. O noso amigo é un dos máis admirados pastores da rexión, xa que ten as mellores cabras, as mellor coidadas, as que mellor leite dan, nunca perde nin unha... , en suma, é o mellor. Pero cando ao noso mozo cabreiro o levamos ao colexio, o mandamos ao médico para que lle dea unha pastilla e estea quieto e atenda, ou peor aínda, para que non se convirta nun elemento perturbador da paz da clase. É dicir, nun contexto é pouco menos que un heroe, e noutro contexto é pouco menos que un paria, por tanto, debemos culpar o noso pastor de ser como é? ou pola contra, quizá debamos cambiar a escola para que saiba aproveitar as vantaxes competitivas que este raparigo pode achegar ao grupo?

Debemos traballar para que o desexo social se adecúe ao desexo de todos, incluídos os desexos das persoas con discapacidade. E isto debe incluír o alumno con autismo de alto funcionamento, e os de baixo tamén, e os alumnos con hiperactividade, e con síndrome de Down, e con calquera diferenza que o faga merecedor dun diagnóstico médico ou etiqueta social, sexa esta do tipo que sexa. As etiquetas ou diagnósticos non se deben converter nun predictor de futuro, senón nunha ferramenta máis no deseño dos apoios que o alumno poida requirir. Os alumnos con autismo de alto funcionamento quizá non parezan requirir de tanta atención como alumnos con maiores necesidades de apoio (segundo o modelo tradicional), pero non debemos esquecer que a incidencia de ansiedade e depresión son dous factores que prexudican seriamente a calidade de vida destes alumnos, que a probabilidade de que se suiciden é 10 veces superior á do resto dos seus compañeiros.

Ao final, non é só unha cuestión da capacidade de ser capaz de superar un currículo académico, senón de ser capaces de superar o currículo social, que é en suma, o que van atopar cando acaben o seu periplo escolar, unha sociedade que debe estar preparada e lista a recibilos, pero onde eles mesmos, deberán de dispoñer de suficientes ferramentas e experiencias como para poder ser eles mesmos parte desa inclusión social.